

Uw Walliser Schwarznase - GOED OM TE WETEN

Bernard Vortman en Annet Ockhuysen (winter 2023)

Er is informatie genoeg te vinden over het houden schapen: boeken lezen en websites inzien, cursussen volgen etc. Dat willen wij niet nog eens over doen. Wel denken we dat het, na bijna 20 jaar houden van Walliser Schwarznase schapen, wellicht een goed idee is om onze ervaring met deze schapen op een rijtje te zetten

Als u nooit eerder schapen had en nu Schwarznases heeft:

Dan heeft u meteen gekozen voor een van de fijnste dieren op uw erf. Gefeliciteerd! Heeft u vragen of problemen waar u mee zit betreffende het houden van schapen dan kunt u ons ook altijd daarover benaderen.

Als u eerder schapen had, maar nu (ook) Schwarznases:

Dan feliciteer ik u met het bezit van deze geweldige vriendelijke en mooie dieren. Ik hoop dat u er nog lang plezier aan zult hebben.

Als u al langer in het bezit bent van die geweldige Schwarznases:

Dan weet u wat genieten van je dieren betekent. Het zou zo maar kunnen zijn dat u wat nieuws vindt in hetgeen ik ga vertellen, en anders zult u met een glimlach van herkenning verder lezen.

Zwitserland – hoe leven daar de Wallisers?

Eind jaren tachtig is door het < Oberwalliser Schwarznasen-Schafzuchtverband > een boek uitgegeven, geschreven door Luzius Theler, getiteld < Die Schwarznase >. Dat boek hebben wij in ons bezit, maar is helaas niet meer te krijgen. Er staat veel in wat het lezen, en dus het vertellen, waard is.

Wallis is een Zwitsers kanton dat ligt in de zuid-west hoek van het land. Van oost naar west stroomt er de Rhone door, en de zijrivieren ervan verlopen noord-zuidwaarts. Vanuit Zermatt en Saas-Fee stroomt de Vispe noordwaarts en mondt bij Visp uit in de Rhone. Niet alleen langs Rhone en Vispe, maar ook in de dalen van de overige bergriviertjes liggen 40 dorpjes met een eigen < Genossenschaft >, de lokale afdeling van bezitters van Walliser Schwarznases.

In de winter staan de schapen op stal, of indien er geen sneeuw in het dal ligt, lopen ze in de dorpsweiden. In het voorjaar gaan de dieren naar hoger gelegen weiden, en in juni naar de Alpenweiden hoog in de bergen. Om daar te komen moeten ze vaak langs heel smalle rotspaadjes omhoog.

De kudde splitst zich op in groepjes van 15 tot 40 schapen. Opmerkelijk is dat binnen deze groep een sterke rangorde is, waarbij de oudste en hoogst in rang zijnde ooi de leider van de kudde is. Zo'n groepje gedraagt zich volgens een vast patroon als één sociale groep. Er wordt gezamenlijk gegraasd en gerust. Gerust wordt in de schaduw, koel, en vaak in de sneeuw. Tussen rusten en grazen wordt er gezamenlijk rondgewandeld. 's Nachts wordt een hoger gelegen plaats opgezocht met goed uitzicht rondom.

Er lopen een paar herders rond die al deze groepjes in de gaten houden. Tegenwoordig zijn er veel meer herders, in verband met ook daar het gevaar van wolven. Er bestaat een vertrouwde relatie tussen schaap en herder en eigenaar. Reeds op verre afstand worden ze door de schapen herkend.

Éénmaal per 2 weken klimmen de boeren/eigenaars van de schapen omhoog en inspecteren hun schapen. Deze krijgen dan zout, gedrenkt in pulp/meel ("Glück").

In september gaan de schapen terug naar het dal ("Almabtrieb"). Normaal gebeurde dat op 22 september, de feestdag van Sint Mauritius (Mauritius, van oorsprong een romeins soldaat en martelaar, is de bescherm patroon tegen lawines). Doordat ook de ooiënkeuring per dorp in september plaatsvindt, worden de dieren vaak eerder opgehaald.

Dan worden ze gewassen en na het drogen geschoren. Ze worden dan in het ijskoude bergwater gegooid, dat in bakken is opgevangen.

Het is belangrijk om het weer in de gaten te houden, want als er veel sneeuw gaat vallen worden de schapen eerder opgehaald. Het merkwaardige doet zich voor, dat Schwarznases bij sneeuwval het (foute) instinct hebben dat ze hoger de bergen in moeten gaan, met het risico dat ze bevriezen.

Werden Schwarznases vroeger vooral voor de wol gehouden, tegenwoordig zijn alle eigenaren hobbyisten.

Zwitserland - keuring

Ooien worden per dorp gekeurd op een leeftijd tussen 4 en 18 maand oud. Het gaat om rond 1000 dieren per jaar. Ze worden door totaal 12 keurmeesters gekeurd gedurende de hele maand september, waarbij elke dag 1 of 2 van de 40 "Genossenschäfte" aan de beurt zijn.. De rammen worden op de Widdermarkt" in Visp (vroeger in Zermatt) gekeurd. Dit vindt plaats in maart. Het betreft doorgaans een 500 dieren. Rammen dienen elk jaar gekeurd te worden, totdat ze 3 jaar oud zijn.

De dieren worden ingedeeld per leeftijdscategorie. Er zijn 3 keuringsitems waar een score voor wordt gegeven. Het betreft T (type=bouw), F (Farbe=aftekening) en W (wol). De score bedraagt 1 t/m 6. Maximale score is dus $3 \times 6 = 18$ punten. Krijgt een dier voor één van de items een $< 1 >$, dan wordt dat dier afgekeurd. Dit betreft vooral stuitvlek en gebit.

Op basis van de score komen de dieren in het A of B register. De afgekeurde dieren worden opgenomen in het C register.

Er is sprake van dat in Zwitserland een uitgebreider beoordelingssysteem gaat worden ingevoerd, hoewel de Wallisers daar bezwaren tegen hebben en er niet voor voelen daar op over te willen gaan.

De databank van de stamboekdieren wordt centraal bijgehouden door het SSZV, de overkoepelende schapenvereniging van Zwitserland (Schweizerische Schafzucht Verband). De resultaten van de rammenkeuring worden jaarlijks op de website van het Oberwalliser Schafzuchtverband (SN-Verband.ch) vermeld.

Europa

Zwitserland heeft ongeveer 14000 Schwarznases, waarvan er 10800 opgenomen zijn in de centrale database van de SSZV. Er zijn ongeveer 1100 leden. En er zijn 800 rammen ingeschreven in de database.

Wij in **Nederland** hebben ruim 1500 dieren, met 246 eigenaren.

In **Oostenrijk** is het Österreichische Bundesverband für Schafe und Ziegen de overkoepelende organisatie van de 10 "Landesverbande". Schwarznases komen vooral voor in Salzburg, Oberösterreich en Tirol.

Het totaal aantal Schwarznasefokkers bedraagt 182 met een totaal aantal fokwaardige dieren van 755. Deze dieren zitten in categorie A en B. In C zitten 418 niet fokwaardige dieren.

In Tirol zijn de meeste fokkers van Schwarznases. Zij hebben in 1994 een eigen vereniging opgericht waar ook een paar Merino- en Waldschaffokkers lid van zijn. Lid zijn 65 fokkers van Schwarznases. Het is de "Walliser Schwarznasenzuchtverein Tirol". De namen van deze 65 staan allemaal op de gelijknamige website.

In **Duitsland** bestaat de Verein Deutsche Landesschafzuchtverbände (VDL) als overkoepelende organisatie met de centrale database van stamboekdieren OVICAP.

De 16 deelstaten van Duitsland zijn daarbij aangesloten. Iedere deelstaat heeft zijn eigen website, waar soms alle fokkers op te vinden zijn, en soms de aantallen dieren die aanwezig zijn.

In 2017 hebben we alle deelstaten afzonderlijk benaderd, en vonden toen een totaal van 511 Schwarznases in Duitsland. Dat zullen er nu dus ongeveer 700 zijn.

Deelstaten met veel Wallisers zijn: Baden-Württemberg, Bayern, Hessen, Rheinland Pfalz, en NordRhein-Westfalen.

Frankrijk heeft sinds 2020 een vereniging, de FF-NNDV (Federation Francaise du Nez Noir du Valais). Er zijn ruim 50 leden met ongeveer 400 schapen. Ze hebben hun eerste keuring in 2021 ook al meteen gehouden, in Chalons, met een Zwitserse keurmeester. Voor contact: de penningmeester is Yann Morceau, email info@ffnndv.gmail.com. De leden communiceren onderling via facebook.

Engeland heeft sinds 2021 een vereniging: de Valais Blacknose Sheep Society UK. Als je de website bekijkt zie je dat er al erg veel leden zijn.

Tenslotte, **Belgie**, heeft geen vereniging. Wel zijn er diverse bezitters van grotere kuddes die een eigen website hebben.

Bij het zoeken naar meer landen met verenigingen valt op dat er meerdere landen zijn met facebook pagina's, zoals Noorwegen en Zweden. Alleen Noord-Ierland heeft een aparte Schwarznase vereniging (NIVBC = Valais Blacknose Club NI).

Recent zijn er verenigingen opgericht in Amerika, Australie en Nieuw Zeeland, met een eigen website. In Canada heeft men een facebookpagina.

Im- en Export

Vervoer van schapen binnen de EU stelt voorwaarden betreffende scrapie en zwoegerziekte. De dieren dienen afkomstig te zijn van een bedrijf dat de status "scrapie-onverdacht" heeft of zijn genetisch ongevoelig voor scrapie met de genetische code ARR-ARR. Deze schapen worden ook wel betiteld als status G-1. Dieren met ARR-ARQ zijn dan G-2, de overige G-3. De status "scrapie-onverdacht" krijgt men als alle aanwezige dieren ARR-ARR zijn, of als men elke 2 jaar een kop van een dood dier instuurt voor onderzoek.

In Oostenrijk (en trouwens ook Finland en Zweden) komt geen scrapie voor en is daarmee officieel scrapie-vrij. Daardoor is importeren van schapen uit Oostenrijk zonder deze beperking mogelijk.

In Duitsland komen niet veel G-1 dieren voor. In 2017 hebben we de deelstaten benaderd en kregen van 12 staten antwoord. Toen was bij 62 Schwarznases het genotype bepaald.

Daarvan bleken er 2 ARR-ARR te zijn.

In het buitenland wordt vrijwel nooit getest op zwoegerziekte. Voor het importeren dient een schaap getest te zijn en zwoegervrij te zijn.

Im- en Export van schapen buiten de EU betreft met name Zwitserland en Engeland.

Import uit Zwitserland is niet onmogelijk, omdat in Zwitserland nog steeds scrapie voorkomt en er vrijwel niet genotypisch getest wordt.

Export naar Engeland is vrijwel onmogelijk. Na de Brexit is de geëigende weg dat de schapen op transport gaan naar Noord-Ierland, en daar moet je een plek vinden waar de dieren 40 dagen in quarantaine kunnen staan. Daarna kun je ze, met de benodigde gezondheidscertificaten met de boot naar Engeland vervoeren. Importeren vanuit Engeland schijnt iets eenvoudiger te zijn, maar met de boot dien je in een haven aan te komen waar de NVWA aanwezig is.

Als men een schaap wil importeren ontstaan er dilemma's. Het beste is om het dier zelf te gaan bekijken. Hoe is de bouw, de aftekening en de gezondheid. Het mooiste is als de ouders en nakomelingen aanwezig zijn. Dit geldt zowel voor ooiën als rammen. Als men importeert alleen op toegezonden foto's weet men niets over de vererving. Als het dier goedgekeurd is voor het stamboek geeft dat enige garantie, maar komen er in de familie afwijkingen voor? Hoe is het met het gebit, stand van de poten, aftekeningsfouten en het voorkomen van stuitvlekken bij broers of andere familieleden?

Zeker is dat u niet het mooiste dier krijgt. U laat toch ook niet uw mooiste dieren weggaan voor de export?

Kortom, importeren blijft een gok.

Karakter en Gedrag

Schwarzsnases zijn uitgesproken vriendelijke, goed gemutste dieren. Dat geldt niet alleen voor de ooien, maar ook voor de rammen. In bijna 20 jaar houden van Schwarzsnases hebben we slechts 2 rammen vanwege agressief gedrag naar de slacht moeten brengen. In de dektijd is het echter altijd goed om uit te kijken als je in de wei loopt. Het is beter om achteruit de wei uit terug te lopen en daarbij de ram in de gaten te houden. Bovendien, als je in twee weitjes naast elkaar ooien laat lopen, en in één weitje is de ram aan het dekken, dan kan een jaarling ram, lenig als hij is, toch over een heining van 90 cm. hoog springen als er toevallig in de andere wei een ooi rits blijkt te zijn.

Pas op bij het aaien van de kop van een ram. Doe dat nooit over zijn neus, maar altijd aan de zijkant of bij de oren. De bokreflex kan hierdoor worden opgewekt.

Schwarzsnases zijn ook sociale dieren. Zowel naar mens als dier. Als je zichtbaar of hoorbaar wordt voor de schapen, is er altijd wel één die je vriendelijk begroet: "Huhuhuhu" hoor je dan, en dan roep ik terug: "dag Wallies".

Schwarzsnases trekken samen op in de weide. Lopen vrijwel altijd gezamenlijk op, rusten bij elkaar, en staan ook samen naast elkaar te grazen. Soms staan ze gewoon met de koppen dicht bij elkaar. Zoals Hans Jacobs zegt: "een goed gesprek!".

Bokken of rammen, met de koppen tegen elkaar aan, zie je doorgaans bij rammen of ooien onderling. Ook wel als één ram en één ooi bij elkaar staan. Bij lammeren lijkt het soms een spel, of een soort training voor later. Ongetwijfeld heeft het, ook bij ooien, te maken met het bepalen van de rangorde in de kudde. Soms wordt er door beide dieren een aanloopje genomen, en kan het tot bloedens aan toe gaan. Bij ooien gaat het doorgaans na een paar dagen weer over. Bij rammen, vooral als ze bij dekbare ooien staan, is het verstandig om de dieren uit elkaar te halen.

Bouw en aftekening - inteelt

De rasstandaard staat vermeld op de website van de V.S.S.

Hier slechts opmerkingen over de hoorns, de rug, de potenstand en de aftekening.

De **hoorns** zijn spiraalvormig, en draaien ruim 1 slag in de lengterichting achterwaarts. Bij ooien is de spiraal sterk zijwaarts gericht. Bij rammen is dit minder het geval en de spiraal is ruimer van vorm. Bij rammen is de aanzet van de hoorn aan de basis schuin naar achteren, waarna het volgende deel van de spiraal naar beneden is gericht. Het gevolg hiervan kan zijn, dat dit benedenwaartse deel vlak langs de kaken of wangen gaat. Er moet echter nog ruimte tussen kaak en hoorn overblijven, liefst 2 vingers moeten ertussen kunnen.

Volgens de Zwitserse rasstandaard hoort de **rug** "gerade" te zijn. Het woord "gerade" heeft vele vertaal mogelijkheden, zoals "juist" of "recht". Als je op de Zwitserse website kijkt, dan zie je dat veel Schwarzsnases een "knikje" in de rug hebben, en maar weinigen hebben een kaarsrechte rug. Bij wat oudere lammeren zie je nogal eens dat ze overbouwd staan, met hogere achterhand. Dan knikt de rug meer. Goed is te weten dat de borstwervels lange, naar achteren uitstekende doornuitsteeksels hebben, waardoor het makkelijk lijkt dat de rug hol is. Tenslotte, als een schaap de kop erg hoog houdt zie je ook dat de rug holler wordt. Dus, een knikje in de rug is niet abnormaal.

Bij een aantal Schwarzsnases zie je dat de **voorpoten** te dicht bij elkaar staan. Men spreekt van een "nauwe" stand. Dan hebben de voorpoten vaak een X-vormige stand. Dat is een echte fout. O-benen zie je zelden. Dan is sprake van rachitis, een tekort aan vitamine D.

Over de erfelijkheid van de **aftekening** is weinig bekend.

Reeds in 1922 schreef Anton Amherd, dierenarts en Prefect van het kanton, dat door inteelt de typische aftekening van de Schwarzsnase verdwijnt. Het moet de Zwitsers zijn gelukt om in

de afgelopen 100 jaar door selectie een redelijk evenwichtige vererving van de aftekening te realiseren.

In Wallis bestond aan het begin van de 20ste eeuw nog een ander probleem. Er leeft daar namelijk nog een ander schapenras dat veel op de Schwarznase lijkt. In het Lötchtal, waarvan de rivier van het Noorden uit naar de Rhone stroomt en bij Steg (even voorbij Visp) uitmondt, komt het Lötchschaaf voor ("Alte Schwarze Landschaft"). Dit schaap is ook groot, heeft een zwarte vacht, gedraaide hoorns, een witte vlek op de kop en een witte pluim aan de staart. Dit schaap werd vaak samen met de Schwarznase gehouden en kruisingen kwamen veel voor. Er werd bijvoorbeeld een Lötchschaaf-lam geboren met witte knietjes. Ook compleet bont zwart wit gevlekte schapen zijn mogelijk. Zowel bij meerdere andere fokkers als bij ons is een dergelijk lam wel eens geboren. Anton Amherd propageerde de fok van beide dieren te scheiden teneinde tot meer raszuiverheid te komen.

Zwitserland zal nog steeds af en toe met dit probleem van foute aftekening te maken hebben. Immers, in Zwitserland zijn rond de 14000 Schwarznases, waarvan er 10800 zijn opgenomen in het stamboek. Dus er zijn een 2000 niet in het stamboek opgenomen. Een groot deel hiervan zal afgekeurd zijn, meer dan 10%. Foute bouw of aftekening?

Met ongeveer 800 rammen in het stamboek zullen ze in Zwitserland niet zoveel inteelt hebben. Wij hebben in Nederland een veel smallere basis wat dat betreft. Nico Steijntjes heeft in 2017 onze rammenlijnen in kaart gebracht. Een zeer verdienstelijk overzicht heeft hij gemaakt. Toen stonden 16 dieren aan de basis van onze Nederlandse fokkerij. Sindsdien zijn er wel bloedlijnen bijgekomen, maar een totaal van 25 tot 30 lijnen is toch wel een smalle basis op de nu aanwezige 1500 Schwarznases. Het gevolg is dat hier ongetwijfeld meer inteelt voorkomt als in Zwitserland.

Hoeveel **inteelt** is maximaal toelaatbaar?

Per generatie gaat 2% van het genetisch materiaal sowieso reeds verloren. Het zou mooi zijn als men poogde onder die 2% te blijven. Maar dat is praktisch onmogelijk. Algemeen wordt een aanvaardbare grens van 5% getrokken. Berekent men de mate van inteelt met de procedure die FALCOO heeft, dan moet men die waarde iets corrigeren tot 5,5%.

Men kan in bijzondere gevallen kiezen voor een hogere inteelt, als men voorrang geeft aan bepaalde gewenste eigenschappen van de ouderdieren.

Aftekeningsfouten komen dus helaas veel voor en de genetica is meestal onvoorspelbaar. Soms zie je bij een tweeling dat de aftekening op de voorpoten ongelijk van grootte is, en wel zo dat bij het ene dier de aftekening op de linker poot kleiner is, en bij het andere dier is die op de rechter poot kleiner.

De zwarte snuit hoort in verbinding te staan met de zwarte oogomranding. Daar is men kennelijk de afgelopen jaren in Zwitserland druk mee bezig geweest met selecteren voor de fok, want als je nu kijkt op de Zwitserse website bij foto's van keuringen, zie je geen dieren meer met een onderbreking van de verbinding tussen snuit en oog. Het boek "Die Schwarznase" staat nog vol met foto's uit de jaren tachtig van schapen met een witte rand tussen de zwarte snuit en oogomranding. Af en toe komt zo iets ook nog bij onze fok voor, want wij zijn begonnen met ooiën uit de jaren negentig die afkomstig waren van de (illegale) import door Veenstra, de eerste in Nederland met Schwarznases (Hans Jacobs was de eerste in NL die Schwarznases legaal geïmporteerd heeft).

Wat helaas ook af en toe voorkomt is een stuitvlek bij de ram. Wij hebben de stuitvlekken die bij ons geboren zijn qua vererving geanalyseerd.

Het moet een recessieve afwijking zijn, niet gebonden aan de geslachtschromosomen.

Zowel rammen als ooiën kunnen drager zijn van de afwijking. Zonder het te weten is het dus mogelijk dat men een ooi of ram importeert die genetisch drager is van stuitvlekken, en het dus vererft.

Vacht, scheren en de staart

Wallisers hebben een uitgebreide vacht, ook op de poten. Als je ze zelf wilt scheren is dat een hele klus. Zo denkt een scheerder er ook over, en vraagt meer geld dan bij "gewone": schapen omdat hij er langer mee bezig is.

Éénmaal per jaar scheren gaat wel, maar dan is het verstandig om te letten op de achterhand en de ogen.

De achterhand wordt vaak vies, omdat de staart te zwaar wordt om op te tillen bij plassen en mesten. Vaak sleept het uiterste puntje van de staart zelfs over de grond. Het is dan verstandig om de staart en de billen zelf te scheren. Ook groeit de vacht voor de ogen langs, zodat de dieren dan vrijwel blind zijn. Daar moet je op bedacht zijn, en met de schaar de ogen vrij te knippen.

Als je de schapen begin april scheert, moet je in het najaar de achterhand en voor de ogen langs bijknippen.

Vroeger, toen het nog mocht, coupeerden we altijd de staart. Binnen een paar dagen na de geboorte met een varkensstaart-coupeertang knipten we de laatste 2 of 3 kootjes van de staart af en desinfecteerden het einde met jodium. Het "gleufje" tussen de kootjes is heel goed te voelen, en als je dan een beetje huid opstroopt, kan je deze na het couperen over het wondje heen vouwen..

Het resultaat was, dat de staart reikte tot aan de achterknieën (hielen) van het dier. De staart werd zo nooit bevuild omdat er voldoende kracht in de staartspieren overbleef om deze op te tillen bij het plassen en mesten en heen en weer te zwaaien tegen de vliegen.

Tweemaal per jaar scheren heeft voordelen. Je kan dan vroeg in het voorjaar scheren, zodat in het eerste deel van de zomer de blauw-groene vliegen nog geen eitjes kunnen leggen in de wol en er dus nog geen maden zullen zijn. Dan kun je de schapen eind juni een maal behandelen met Klik (Pour-On) waar ze dan tot eind september bescherming door hebben. Wees er overigens bedacht op, dat er wel maden kunnen zitten vlak achter de aanzet van de hoorn, en net even boven de hoef.

De tweede maal scheren kan dan ook eind september.

Hoeven

De hoeven dienen 3 à 4 maal per jaar bekapt te worden. Dit kunt u natuurlijk doen door de dieren op hun kont te zetten, of vast te zetten in een bekaptafel, maar het kan ook anders. Het gemakkelijkst is om ze staand te bekappen. Ze hebben doordat ze in Zwitserland over smalle bergpaadjes moeten kunnen lopen, een goed gevoel voor evenwicht, en kunnen met een beetje steun goed op 3 poten staan.

Als u alleen bent zet u het schaap vast.. Door een koord te slaan om de hoorns, een knoop boven op de kop te leggen en dit bijvoorbeeld aan een ring aan de muur te bevestigen heeft het schaap enige steun aan de muur.

Maar makkelijker gaat het met z'n tweeën. De een gaat staan aan de kant van de pootjes die de ander wil bekappen, zodat het dier zonodig enige steun heeft, en houdt het dier losjes vast bij een hoorn. Voor de pootjes aan de andere kant ook aan deze kant gaan staan. Ook kan je het schaap bij beide hoorns vasthouden bij het bekappen van de achterpoten. Het is dan het gemakkelijkst als degene die bekapt ruggelings tegen de achterpartij van het dier staat.

Als je geen stress maakt, merk je dat je het schaap nauwelijks hoeft vast te houden tijdens het bekappen.

Tenslotte, als er wondjes zijn in de tussenklauw en u wilt deze inspuiten, doe dat dan pas als alle vier hoefjes bekapt zijn. Vaak doet dit een beetje pijn en geeft daarmee onrust.

Weide en voer

De Wallisers zijn qua eten een sober ras. In de bergen is er een schrale grasmat en het liefst eten ze kruiden. Op stal krijgen ze vaak stro, maar ook hooi. Een vette grasmat, zoals op kleigrond veroorzaakt makkelijk diarrhee, vooral in het voorjaar. Dit is te voorkomen door als u de dieren verweidt naar zo'n vette wei, ze de eerste dagen hooi bij te voeren.

Heeft een schaap trouwens diarrhee, doe mestonderzoek, was de staart en kont schoon en knip deze kort. Spuit eventueel de achterhand en staart in met een anti-vliegenmiddel.

Heeft u brandnetels of distels in de weide, laat ze vooral staan. Ze vinden ze erg lekker en eten de toppen eruit. Het zijn trouwens planten die van grote waarde zijn voor insecten zoals vlinders. De eitjes worden er op gelegd (onderkant blad) en de larven eten ervan.

Voer twee maal per dag schapenbrok (leg een lange dakgoot in de wei) en rammel met de bak voordat u de wei in komt. Dan komen ze allemaal aangerend, een vreselijk leuk gezicht. Tel de schapen en inspecteer ze.

Het voordeel van brok voeren is ook, dat als u de schapen wilt verweiden, u voorop loopt met een rammelende bak brok. Ze komen allemaal achter u aan, de oudste ooi vaak voorop.

Heeft u knotwilgen langs de wei staan, knip elke dag een paar takken af en geef ze aan de schapen.

Zorg ook voor een liksteen die u droog neerlegt in het stalletje of beschutting die u in de wei heeft.

Heeft u een wei welke begrensd is door sloten? Lammeren kennen het water nog niet. Wij hebben overal het talud over een strook van 2 meter schuin laten trekken. Bovendien hebben we één weiland met een grote vijver, waar we de lammeren vaak eerst naar toe verweiden. Bij dat water kunnen ze geen kwaad en leren wat water is.

Natuurlijk kunt u ook tijdelijk een stroomdraadje spannen langs de sloot, maar dan zult u elke week met de bosmaaier het gras onder en achter het draad kort moeten houden, en ook dan raken ze vaak met hun hoorns in de draad verstrikt.

Afrastering

Wallisers hebben hoorns en dat stelt bijzondere eisen aan de afrastering. Deze is doorgaans 80 tot 90 cm. hoog.

Schrikdraad is hiervoor minder geschikt. Een stroomdraadje op 20 cm. hoog springen ze gemakkelijk over heen. Minder gauw over een tweede draadje erbij, op 40 cm. hoogte. Maar hetgeen groeit achter de draadjes zullen ze ook graag willen eten, en dan gaan ze toch onder of tussen de draadjes met hun kop door. Als er voldoende stroom op de draadjes staat schrikken ze, en blijven ze met een hoorn achter het draadje hangen. Het gevolg is dat ze of de hele draad los trekken, of vast blijven zitten in de draad. Ook zonder stroom op de draad gebeurt dit makkelijk.

U zou de afrastering kunnen maken van 3 rijen planken boven elkaar. Alternatief is schapengaas.

Het gewone schapengaas heeft veel te grote mazen. Daar gaan ze met hun kop doorheen, en raken ze ook gemakkelijk in verstrikt met hun hoorns. Ook lammeren kunnen er in blijven hangen. Een stroomdraadje ervoor langs, moet dan wel ruim ervoor worden gezet (op prikpaaltjes), want daarvoor zijn de uitzetisolatoren met 12 cm. lengte eigenlijk te kort. Alternatief is kleinmazig gaas. Hierbij geldt "goedkoop is duurkoop". Het goedkopere gaas heeft grotere mazen en is van dunner draad gemaakt. Wij hebben vrijwel overal het sterkste gaas met de kleinste mazen (Pantonet familia) maar dan ben je wel € 7 á 8 per meter kwijt.

Boven de afrastering kunt u nog schrikdraad bevestigen. Weet dat schrikdraad slecht effectief is bij schapen met een dikke vacht. Er moet minstens 3800 Volt spanning op staan.

Als u schrikdraad toepast, monteer dan in ieder geval ergens in het circuit een bliksemafleider met een eigen aardpen. Als de bliksem op de draad slaat en u heeft geen bliksemafleider geplaatst dan loopt u het risico dat veel bedrading in huis doorbrandt.

Fokken

Ooien kunnen het hele jaar door gedekt worden en opnemen.

Wel bestaat er een voorkeur voor dekken in april/mei, zodat de lammeren eind september/oktober geboren worden.

Dit heeft te maken met het feit dat in het dal of stal het warmer is dan boven op de berg. Bovendien kunnen de lammeren op stal in de winter groot gebracht worden, en zijn dan in het voorjaar groot genoeg om mee de bergen in te gaan.

Er zijn ooien die zich op de leeftijd van 7 á 8 maand oud laten dekken en ook opnemen, maar er zijn er ook die zich al wel laten dekken maar nog niet opnemen. Als ooien 1 jaar zijn en gedekt worden, brengen ze vrijwel altijd een lam ter wereld.

Dekt u ooien niet elk jaar, dan moet u er rekening mee houden dat het moeilijker wordt om na een jaar overslaan ze nog gedekt te krijgen. Soms lukt dat niet meer.

Rammen zijn reeds dekrijp en fertiel als ze 6½ maand oud zijn.

Als u wilt weten of uw ram gedekt heeft moet u hem markeren. U kunt hem een dektuig omdoen, maar eenvoudiger is, om hem met een kleurstift in te smeren tussen de voorpoten. Als u brok voert, en de ram staat dit uit de voertrog te eten, kunt u er makkelijk bij om hem elke dag, of om de dag, in te smeren. Begin met de kleur geel, en ga na 17 dagen over op groen, daarna eventueel paars of rood

Er wordt gezegd dat de draagtijd van schapen 145 dagen plus of min 2 is. Dit geldt niet voor Schwarznases. Door de jaren heen hebben wij het bijgehouden, de dag na de dekking als 1e dag rekenend. De draagtijd bedraagt gemiddeld bijna 148 dagen. Maar er is een grote spreiding van 143 tot en met 151 dagen. De gemiddelde draagtijd bij één- en meerlingdrachten is niet significant verschillend. Eenlingdrachten duren gemiddeld 148,2 dagen en meerlingdrachten met 147,7 dagen iets korter.

143 en 144 dagen komt niet veel voor, dus u zou kunnen rekenen op 148 plus of min 3. Maar laat u niet verrassen!

Een week voordat de eerste ooi moet aflammen heeft u het nodige te doen.

Wij pakken een schaar en knippen de wol af van de staart, achterhand en opzij naast de uier. Dan blijft dit gebied redelijk schoon bij de bevalling, of is makkelijker schoon te krijgen. Maak de stal klaar met hekjes. Zorg dat lammeren niet onder de hekjes door kunnen. Een schaap met 1 of 2 lammeren heeft genoeg aan 3 tot 4 m². Zorg dat het niet tocht.

Leg klaar: een melkflesje met een speen (gaatje iets groter maken), een emmer, een warmtelamp, een slijmzuigertje, zakjes (kunst) biest, melkpoeder en jodium voor het desinfecteren van de navelstreng.

De ooi of ooien die moeten gaan aflammeren heeft u intussen op een schoon weitje gezet dat zo dicht mogelijk ligt bij de stal. Eventueel zet u de dieren 's nachts op stal.

Opuieren is doorgaans een vroeg teken dat de bevalling in aantocht is. Soms is de uier reeds geheel vol en gespannen enige dagen tevoren. Maar het teken dat de bevalling gaat beginnen is toch wel het zien van weeën. Dit kan soms met tussenpozen wel 24 uur duren. Dan is het moment gekomen om het schaap op stal te houden.

Mocht het onverhoopt zo zijn dat u het schaap met een pasgeboren lam in de wei aantreft, spreek uw ooi lovend toe en pak het lam op en loop achteruit, zodat de moeder haar lam steeds kan zien, naar de stal.

Zijn er persweeën dan moet er binnen 1 uur gelamd worden. Gebeurt dat niet, dan is actie geboden. U kunt "opvoelen" (handen en onderarmen wassen en een glijmiddel gebruiken). Zijn er pootjes te voelen (is normaal het geval), of een kopje, of een stuit, of helemaal niets?

Bij "pootjes" kunt u het lam, als u handig bent, er wel uitkrijgen. Licht een kopje voor, dan moet dat terug en zult u beide pootjes moeten zien aan te haken, waarbij u zorgt dat de kop niet achterover valt en de bekkeningang blokkeert. Een stuitligging is lastiger, en wellicht heeft u de dierenarts nodig. Er is dan vaak nog geen volledige ontsluiting, en er bestaat risico op afknellen van de navelstreng. Ook is het mogelijk dat er een tweeling of drieling bestaat, en dat het voorste lam dood is. Ook dan heeft u de dierenarts meestal nodig. Is het lam geboren, verwijder het vlies als het nog over de kop zit, verwijder slijm in en rond de bek, en zuig de bek uit met het zuigertje. Lijkt het lam vitaal, leg het dan voor de moeder zodat ze het droog kan likken. Gaat de kop van het lam omhoog, dan weet u dat het wel goed komt.

Geef uw ooi als beloning een bak met brok te eten.

Bij jonge ooiën is het mogelijk dat ze pas goed opuiëren na de bevalling. Er zal dan kunstbiest gegeven moeten worden of biest van een schaap dat eerder beviel en in de vriezer is bewaard (nooit warmer dan op 60° ontdooien).

Het kan zijn dat het jonge ooietje niets van het lam moet hebben. Met z'n tweeën kan men proberen de ooi vast te houden en het lam aan de uier aan te leggen. Als men dat elke 2 uur herhaalt went de ooi aan de situatie en een lam aan de uier, en mag het lam uiteindelijk gewoon bij haar drinken. Anders moet het lam de eerste dagen met de fles worden gevoerd (met biest welke bij de moeder uitgemolken is). Laat het lam in ieder geval bij de moeder, want doorgaans zal zij het lam na enige dagen gaan accepteren, en uiteindelijk, te drinken geven.

Een pasgeboren lam gaat doorgaans vrij snel staan. Dan kunt u de navelstreng desinfecteren. Het lam gaat dan op zoek naar de uier.

Houdt er rekening mee dat Schwarznase lammeren vaak erg dom en eigenwijs zijn als ze pasgeboren zijn. Ze zoeken dan bijvoorbeeld de speen tussen de voorpoten, of ze hebben helemaal geen notie dat ze moeten drinken. Zet u ze onder de uier (er zit een afsluitende prop in de speen, dus u moet deze eerst "doortrekken") en stopt u de speen in de bek, of geeft u ze een fles met een speen, dan is het mogelijk dat ze niet snappen dat ze moeten zuigen en slikken.

Verwijder de nageboorte uit de stal en strooi wat nieuw strooisel op. Hang zo nodig een warmtelamp op. Haal de beschermkap van de lamp af, dan kan de ooi niet met haar hoorns erin vast komen te zitten. Hang de lamp zo laag mogelijk in een hoekje van de stal, met de onderzijde van de lamp iets hoger dan de kop van de ooi, en leg eventueel het lam eronder. Ga na een uurtje weer kijken of het lam gedronken heeft. Vaak staat het aan de uier, of ligt het ergens rustig. Dan voelt één helft van de uier slap aan, als teken dat het lam gedronken heeft.

Afhankelijk van het weer kan na 2 dagen op stal moeder met lam overdag naar buiten. Heeft u meerdere lammeren, bekijk de lammeren dan goed zodat u ze uit elkaar kan houden. Geef desnoods moeder en lam dezelfde kleur met een kleurstift.

Let na een paar dagen op de anus van het lam. De darminhoud is gelig en blijft soms plakken onder de staart, zodat dit de anus afsluit. Verwijder de prop.

Een nummer in de oren doen wij meestal pas na een paar weken afhankelijk hoe groot de oren zijn. Desinfecteer de tang met nummer in een blikje waarin alcohol 96% zit. Het is verbazend hoe weinig de lammeren voelen van deze ingreep.

Zo, wij zijn aan het eind van wat we wilden vertellen.

Heeft u nog vragen, opmerkingen of aanvullingen? Wij horen ze graag.

Wij wensen u nog heel lang plezier toe met het bezit van uw Schwarznases.

Bernard Vortman en Annet Ockhuysen
Peperstraat 12 5314AN Bruchem (bij Zaltbommel)
0418-642308
fraisafold@upcmail.nl